

A KRITIKÁRÓL.

Irta: Márkus László.

A kritika szabadsága lényegében azonos a sajtó szabadságával. A sajtó egész tevékenysége nem más, mint bírálat és minden kezdeményezése, állásfoglalása, propagandája a meglévő és elavult, vagy kétségessé vált értékek átértékelését, tehát aktív bírálatát tartalmazza. Még a hírszolgálat is erőteljesen kritizál, midőn embereket és dolgokat kipelengérez a nyilvánosság előtt, neveket bélyegez meg az infámia, vagy a jó hír márkájával, események jelentőségét állapítja meg azokkal a konvencionális jelzésekkel, amelyek a terjedelem, a tipográfia és a dinamikus címek kifejező készségében rendelkezésére állanak. Az a tény, hogy a sajtó valamit tudomásul vesz, már eleve kritikája annak és ahogy tudomásul adja, ahogy kiemeli többhasábos szedéssel, messzire rikolló címekkel, vagy a rovat apróságai között tömegcikként exponálja, ahogy napokon át felszínen tartja, vagy visszasüllyeszti a semmibe, mielőtt a közvéleményben fixálódhatott volna, ahogy az eseményt megjegyzésekkel találja, amilyen szempontból azt megvilágítja, ez mind az újság véleményét, értékelését és állásfoglalását közvetíti a publikumnak. A riport embereket tehet tönkre és sorsokat lendíthet a magasba, sugallhatja a közvéleményt szándékos beállításokkal, elhitethet és kétségeket támaszthat, gyanút ébreszthet és meggyőzően igazolhat, az érdeklődés középpontjába helyezhet embereket és dolgokat, s hallgatásával egyszerűen nemlétezőkké degradálhatja azokat. Az újság minden ízében csupa kritika, s az úgynevezett gondolat szabadság nem egyéb, mint a kritika szabadsága, hiszen az újság, ha egy új gondolat hirdetőjévé szegődik, azt helyesnek ítéli, s ezzel más gondolatokat helytelenít, bírál és elvet és az új gondolat nem azért veszedelmes és nem azért provokál olyan ellenkezéseket, amelyek szabad hangzását elfojtanák, mert új, hanem azért, mert elfogadott, hitelesített, hivatalos megállapításokat tagad, kizár, megcáfol, tehát kritizál.

A szabadság hatalom és ha a sajtószabadságban joglalt jogok természetét vizsgáljuk, rá kell jönnünk, hogy ez a szabadság elsörendű közhatalom, erkölcsi pallosjog, végzetes következményű bíráskodás. A kritika meghatározza a közvéleményt, az egyén helyzetét, értékét, tehát sorsát a közösségben és befolyásolja a közösség sorsát azáltal, hogy vezetésre hivatott egyének kiválogatását hathatósan segíti, de képes ezt a szelekciót meg is hamisítani. A kritika szabadsága olyan hatalom, mely felülmulja az igazságszolgáltatás hatalmát, hiszen a büntetés súlyát tetszőlegesen növelheti, vagy csökkentheti azáltal, hogy azt milyen módon közli a nyilvánossággal, mennyire exponálja a mentőkörülményeket és milyen erkölcsi hatékonyságot tulajdonít az ítéletnek tudósításában és bírálatában. Sőt megelőzheti az ítélet a vád és a gyanú kihangsúlyozásával és kiszabhatja az esetleges felmentés tényének elhomályosításával. Ez a szabadság nagy mértékben gátolhatja a kulturális javak termelését, a szabad verseny érvényességét, szellemi karteleteket létesíthet, amelyek helyet adnak, vagy megtagadják a helyet a kultúra piacán, ez a szabadság kizárhatja a szellemi közéletből a selejtet, de kizárhatja abból esetleg a valódi értéket is. Minden

szabadság annyit ér, amennyire önmagát fegyelmezni képes és önként igazodni tud az erkölcs magasabb törvényeihez. A szuverén hatalmak szabadságát is korlátozzák az erkölcs elvei, s a szuverénitásnak éppen az a jogcíme, hogy külső kényszer nélkül vállalni tud kötelességeket. És ha erre nem hajlamos, minden szuverén hatalom szabadsága más szuverénítások ellenkezésébe ütközik és ezt a szabadságkorlátozást nevezzük háborúnak, s az egyének társadalmában alakult csoportok tevékenységének szabadsága, mely nem szuverén, ha önfegyelemmel nem tanúsítja erkölcsi jogcímét, a közösség korlátozó szankcióiba ütközik és ezt a szabadságkorlátozást nevezzük reakciónak.

A szabadság azt jelenti, hogy bizonyos jogok gátlás nélkül érvényesülhetnek. Minden olyan jog, mely olyan mértékben gátolja mások jogait, hogy hatalommá válhatik, semmiképpen sem eredhet más forrásból, mint valamely szuverénitásból, az államhatalom valamely tényezőjének megbízásából. Nyilvánvaló, hogy a bíró nem azért ítélhet, mert elhatározta, hogy ítélni jog, hanem mert rábízta ezt a hatalmat, tudjuk, hogy ki és tudjuk, hogy az arravalóságnak milyen egyéni kritériumai szerint. Tudjuk, hogy a katonának ki adott jogot arra, hogy fegyvert viseljen és használjon, s tudjuk, hogy melyek azok a körülmények, amelyek őt a fegyverhasználatára felszabadítják, s milyen célokért van az államhatalomnak joga a katonát fegyverhasználatra felszabadítani. Tudnunk kell tehát azt is, hogy kitől ered a kritika joga és ennek a jognak szabadsága, mik azok a tényleges szankciók, amelyek ezt a jogot és ezt a szabadságot nem engedik hatalmaskodássá fajulni, mert az kétségtelen, hogy a kritika joga sem lehet szuverén, nem eredhet önmagából s a szerkesztők sem adományozhatják az újságíróknak a maguk kénye szerint, mert a leghatalmasabb szerkesztő akarata sem lehet jogforrás. Nem tudunk belenyugodni abba, hogy a szerkesztő jobb híján elküldheti valamelyik riporterét színházba, vagy képtárlatra és azzal az íjjú jogot nyert arra, hogy nemes életek munkájának egész eredményét felemelje, vagy elítélje, a nemzeti kultúrába behelyezzen, vagy abból kiközösítsen, egzisztenciákat adjon, vagy vegyen el, ítéljen és az ítéletét tüstént végre is hajthassa. De az a jog sem eredhet eselleges szerkesztői megbízatásból, hogy egy tudósító gyanúval, váddal, a bűnösség látszatával bélyegezzen meg olyanokat, akiket a bíró még el nem ítelt és ő maga határozza meg, hogy a hasábokon át, napokig hangoztatott vádat hasonlóan szuggesztív beállításal igyekszik-e törölni, vagy csak három eldugott sorban közli a bíró felmentő ítéletét. Az a jog, mely valakit arra szabadít, hogy bonyolult politikai kérdésekben ítélkezék és a laikus közvéleményt eselleg mélyen átgondolt kormányprogramok ellen fordítsa, nem lehet kisebb jogcímeikkel indokolt, mint az igazságszolgáltatás, vagy a fegyverhasználat joga. Valami biztosítéknak kell lenni arra nézve, hogy a hatalmat, sőt közhatalmat, mely az egyes ember kezére van bízva, csak az gyakorolhassa, aki arra informáltságával, judiciumával és magas erkölcsi tudatosságával hivatott, különben a közhatalom apró magáncélok szolgálatára fordul és az újságíró felelőtlenül gyakorolhat pallosjogot a kritika jogán, életet adhat, vagy vehet egyéni szimpatiai szerint és örök életére tönkre tehet valakit csak mert az orra nem tetszik neki, vagy mert valamiért megharagudott rá. A kritikának így értelmezett és méretezett joga egyértelmű lenne azzal a szabadsággal, mely a bírónak megengedné, hogy börtönbe zárassa privát ellenségeit és a katonának, hogy a közösség fegyverével

kaszabolja le azt, akit személye szerint gyűlöl. Az ítékezés és a fegyverhasználat joga kétségtelenül nem az egyes bírót, vagy katonát, hanem a bíróságot és a hadsereget illeti a szuverénitás megbízásából. A sajtó szabadsága és a kritika joga nem az egyes újságíró egyéni joga és szabadsága, hanem a sajtóé, mely ezt valakitől kapta és valakinek felelős azért, hogy miképpen él vele. Ha ezek a jogcímek és felelősségek tisztázatlanok, a közhatalom az egyes ember kényére juthat, s a sajtószabadság gyönyörű elve az újságíró felelőtlenségében, a kritika joga az újságíró egyéni akcióinak jogában fajulhat el.

A sajtótörvények megállapítják és körülhatárolják a kritika szabadságát és a sajtónak ezzel kiadják a pátenst a hatalom gyakorlására. De, igen helyesen, tág autonómiát biztosítanak a sajtónak abban a tekintetben, hogy a rácedált hatalmat kinek adja tovább, s kiket válogat ki a jogok szabad gyakorlására. Itt olyan kvalitásokról és olyan kvalifikációkról van szó, amiket ellenőrizni csak a gyakorlatban lehet, tehetségekről, adottságokról, arravalóságokról, amiket csak a hasonló kvalitásuak állapíthatnak meg. A sajtó ellenőrzése, a rábizott közhatalom gyakorlásának felügyelete nagy részben magára a sajtóra van bízva, s ebben a szabadelvűségben az a feltételezés foglaltatik, hogy a sajtó automatikusan kiküszöböli magából az alkalmatlan elemeket és kontrollt tud gyakorolni önmaga felett, vagyis szabadságával élni tud a társadalom és nemzetfenntartó erkölcs elvei szerint. A liberális sajtótörvények feltételezik a sajtó kollektív etikáját, belátásos felelősségérzetét, mely lehetlenné teszi, hogy a rábizott hatalom illelétketlenek birtokába jusson és nem engedi meg, hogy a sajtó és a kritika kollektív szabadsága az újságíró egyéni hatalmaskodásába torzuljon. Azt feltételezik a liberális sajtótörvények, hogy a sajtó maga kényes önmagára, kényesen és szigorúan bírálja és selejtezi munkásait és nem tűri, hogy tudatlanok, lelkiismeretlenek, ügyes tehetségtelenek és nagyképzű cinikusok bitorolhassák a kritika szabadságát. A sajtó szabadságának és jogainak forrása a szuverénitás, mely ezeket ráhárítja azokon a jogcímeken, amelyek a sajtó szellemi és erkölcsi értékeiben vannak adva. De a szuverénitás résen áll és vigyázva, hogy ezek a feltételezett kvalitások valóban jelen vannak-e. Ha jelen vannak és a sajtó roppant felelősségének élő tudatosságát tanúsítja az utolsó kis rendőri riportban is, ha a kritika jogát és a jog szabadságát az illetékesség kétségtelen adataival mindig bizonyítani tudja, ha kultúrája kétségtelenül fölényes és erkölcsé kétségtelenül intakt, akkor a felsőbb hatalom nem igen próbálkozhatik törvényszigorításokkal, mert a szilárd erkölcsi alap bevehetetlen vára minden szabadságnak. De ha rést ad a sajtó, ha kemény önfegyelme enged és kultúrája, erkölcsé, felelősségérzete elhomályosul, ha szabadsága a szabadjára eresztett selejtes individuumok felelőtlen hatalmaskodásává kallódik, akkor a felsőbb hatalom rögtön közbelép. És hiába mondjuk aztán ezt a közbelépést reakciónak, mert az olyan szabadság ellen, mely erkölcsi jogcímeit elpocsékolta, a reakciónak igaza van, ilyenkor tudniillik a reakció a jog és a szabadság.